

VALORI EDUCAȚIONALE BIBLICE PROMOVATE ÎN FAMILIE PRIN CATEHEZĂ

Diac. dr. Cătălin VATAMANU

Introducere

În Vechiul Testament, inițierea de timpuriu a fiului în disciplina de viață propusă prin revelație de legea mozaică însemna învățarea înțelepciunii, a dreptății, a iubirii și a pietății. Așa cum afirmam în studiul *Responsabilitatea familială a educării copilului – o perspectivă veterotestamentară*¹, în Israelul biblic, tatăl era responsabil de educația religioasă a fiului. Însă, cu toate că au apreciat bunăvoința și asumarea cu responsabilitate a acestei îndatoriri, liderii religioși ai comunității israelite biblice nu s-au încrezut în atitudinea voluntară a tatălui, ci i-au impus obligația de a-i da fiului un avânt intelectual și religios cât mai devreme, pe un drum bun în viață. Așa se explică apariția unei „strategii didactice” a „sădirii” „cuvintelor Domnului” în mintea fiului, în orice moment al zilei și în orice împrejurare: „când șezi, când mergi, când te culci, când te scoli”. Prin urmare, educația religioasă în familie trebuie să înceapă de la vârsta la care copilul poate înțelege sensul lucrurilor, să fie continuă și progresivă, iar buna organizare a predării să îi înlesnească rapidă acumulare a adevărilor de credință.

Întrucât textele biblice sunt puține și adeseori deficitare în a prezenta detalii despre responsabilitatea familiei pentru educația copiilor, discuțiile rabinilor tannaim consemnate în scrierile talmudice ale primelor secole din era nouă pot fi acceptate ca mărturii ale unei constructive instruirii religioase în familia israelită, în vederea descoperirii fundamentelor biblice ale „catehezei” veterotestamentare.

¹ Diac. dr. Cătălin Vatamanu, *Responsabilitatea familială a educării copilului – o perspectivă veterotestamentară*, în „Teologie și Viață”, serie nouă, anul XXI (2011), nr. 1-4, pp. 26-44.

În primii ani de viață ai fiului, atunci când acesta începea să pronunțe primele cuvinte, tatălui i se cerea să profite de noile achiziții lingvistice și intelectuale și să-l învețe să recite versete din *Torab* (*Sukka* 2a-b²). Dar această fază a instruirii religioase, care avea mai curând un caracter literar, nu putea premerge obișnuitei participări a băieților, dimpreună cu părinții, la ceremoniile religioase private sau publice, care nu ținea cont de vârstă și de abilitățile intelectuale³.

Creșterea în vârstă impune, progresiv, respectarea *Mitzvot* și o mai activă implicare în viața comunității și în cult. Astfel, copilul învață să agite *lulab*, își pune ciucurii și filacterele și, dacă este suficient de capabil, lui îi este dat privilegiul de a citi public din *Torab* (*Sukka* 42a). De Ziua Ispășirii se dorea ca băieții și fetele să postească, atât timp cât puteau, chiar dacă nu au atins încă maturitatea religioasă⁴.

Atenția scrierilor biblice și a celor rabinice a fost axată pe copiii de parte bărbătească, subiectul educației fetelor fiind determinat și delimitat de importanța pe care o avea femeia în Antichitatea evreiască. Plecând de la capitolul 6 din Deuteronom, tratatul *Kiddushin* (29b) păstrează următoarea argumentare privind neimplicarea mamei în educația religioasă familială și excluderea fetelor de la aceasta: „Pentru că este scris: «Să învățați acestea și pe fiii voștri». Și dacă tatăl său nu-l învață, trebuie să învețe singur, căci este scris: «Învățați-le!». De unde știm că ea [mama] nu are nici o datorie [să-și învețe copiii]? Deoarece este scris, *welimaddetem* [și tu vei instrui], [care se citește și] *ulemadedtem* [și tu vei învăța]; [astfel] oricui i se poruncește să studieze, i se poruncește și să predea; oricui nu i se poruncește să studieze, nu i se poruncește nici să predea. Și cum știm

² Trimiterile talmudice sunt cf. *Soncino English translation of the Babylonian Talmud*, edited by Rabbi Dr. Isidore Epstein, 18 vol., London. Diferitele pasaje ale *Talmudului* în limba română folosite în studiul de față sunt traduceri personale din ediția citată.

³ De exemplu, unui băiat care nu o mai chema spre ajutor pe mama sa noaptea i se cerea să doarmă în *sukkah* (*Eiruvin* 82a). Rabbi Joshua susține că un bebeluș se poate adăuga celorlalți nouă bărbați adulți, dacă aceasta ar fi necesar pentru a se întruni cvorumul în rugăciune (*Berakoth* 47b).

⁴ *Yoma* 82a afirmă că Rabbi Akiba ar fi întrerupt în ajun de Yom Kippur cursurile școlare pentru a se asigura că toți copiii au fost hrăniți suficient de bine pentru a ține postul de a doua zi.

că ea nu trebuie să se instruiască pe sine? Deoarece este scris *welimaddetem* [și tu vei instrui] sau *ulemadetem* [și tu vei învăța]: celui care primește porunca să instruiască pe alții i se poruncește și să se autoinstruiască; și celui care nu primește porunca să instruiască pe alții nu i se poruncește să se autoinstruiască. Așadar, cum știm că altora nu li se poruncește să instruiască? Pentru că este scris: «Și îi vei învăța pe fiii tăi!», dar nu pe fiicele tale”.

Rabbi Eliezer și Rabbi Joshua s-au opus ferm ideii că o fată sau o femeie ar trebui să studieze Torah, argumentând punctul lor de vedere cu motive deloc politicoase⁵. Această atitudine nu a dus însă la stigmatizarea și disprețuirea femeii. Dimpotrivă, având în vedere rolul pe care o fată îl va juca în viitor în familie și în societate, ca soție și mamă, contribuind astfel la educația copiilor ei, unele texte rabinice surprind prin modernitatea lor. Un exemplu concludent este următorul: „A spus ben Azzai: «Este necesar ca un tată să predea fiicei lui Torah»” (*Sotab* 20a). Așa cum am văzut mai sus, Rabbi Eliezer, lider tanna la sfârșitul primului secol, a obiectat puternic împotriva acestei opinii, fără însă a înregistra opoziția sa sub forma unei interdicții: „Spune Rabbi Eliezer: «Cel care își învață fiica lui Torah, o învață imoralitatea»” (*Sotab* 20a). Predarea Torei nu a fost interzisă femeii și aceasta reiese clar dintr-un text din tratatul *Nedarim*: „Dar el poate preda fiilor săi și fiicelor Scriptura” (*Nedarim* 35b).

Păstrarea valorilor religioase în familie se datorează, cu siguranță, tocmai transmiterii adevărului revelat copiilor, și aceasta nu într-un mod întâmplător, dezordonat, confuz, ci respectând criteriile de timp și spațiu, de cantitate și de calitate. Învățătura divină intermediată de tată copiilor săi a fost, conform mărturiilor textuale biblice, una adaptată nivelului de înțelegere al destinatarilor ei, timpurie, progresivă și constantă, premeditată și organizată adeseori după structura unei cateheze. Studiul de față caută să argumenteze, pe baza dovezilor lingvistice și a textelor biblice, existența unei educații religioase organizate în familie, precum și importanța majoră a acesteia pentru societatea iudaică în criză, ca urmare a decăderii instituțiilor-reper pentru viața morală și religioasă în Israel.

⁵ A se vedea: *Sotab* 20a. Este posibil ca atitudinea categorică a lui Rabbi Eliezer de interdicere a studiului pentru femei să se refere la un stadiu avansat al acestuia. Faptul că o femeie avea obligația de a cunoaște anumite rugăciuni și învățături iudaice denotă o instruire a ei sau, cel puțin, posibilitatea unei autoinstruiri.

I. Caracterul catehetic al educației religioase în familia Vechiului Testament

Textul cel mai concludent despre o educație religioasă în familie făcută după structura catehezei (întrebare-răspuns) îl constituie Deut. 6:20-25. Acest text veterotestamentar, de referință în studiul problematicii educației în antichitatea iudaică, este considerat în exegeza biblică apuseană un „model de cateheza” (*die Musterkatechese*) în familie.

Întrucât textul Deut. 6:20-25 conține particularități filologice care dezvăluie caracteristici evidente ale unei structuri catehetice, îl voi reda integral în limba ebraică și, în traducere proprie, în limba română:

כִּי־יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךְ בְּיָד מִחַר לֵאמֹר מָה הָעֵרַת וְהַחֲקִים
וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אִתְּכֶם:
וְאָמַרְתָּ לְבְנֶךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאֵנוּ
יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה:
וַיִּתֶן יְהוָה אוֹתוֹת וּמִפְתִּים גְּדֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה
וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ:
וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:
וַיִּצְוֵנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֲקִים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחֵיתָנוּ כְּתוּם הָיָה:
וְצָרְקָה תְהִי־לָנוּ כִּי־נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת
לְפָנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ: ס

„Când te va întreba fiul tău mâine, ca să îi zici ce (înseamnă) mărturiile, hotărârile și poruncile acestea pe care le-a poruncit Domnul Dumnezeuul nostru vouă, tu să zici fiului tău: «Sclavi am fost lui Faraon, în Egipt, și ne-a scos pe noi Domnul din Egipt cu mână puternică. Și a dat Domnul semne și minuni mari și nenorociri împotriva Egiptului, împotriva lui Faraon și a toată casa lui (înaintea) ochilor noștri. Și pe noi ne-a scos de acolo ca să ne ducă și să ne dea nouă pământul pe care El l-a promis părinților noștri. Și Domnul ne-a poruncit să împlinim toate hotărârile acestea, ca să ne temem de Domnul Dumnezeuul nostru, ca să ne fie bine în toate zilele vieții noastre, precum în ziua aceasta. Și dreptatea Lui va fi nouă

spre a împlini toată porunca aceasta în fața Domnului Dumnezeului nostru, precum ne-a poruncit nouă.»

După o analiză atentă a contextului în care apare „modelul de cateheză”, Deut. 6:20-21 aparține unei prime redactări a Deuteronomului, întrucât un corp de legi pe care cuvintele והמשפטים והחקים הערות („mărturiile, hotărârile și poruncile”) îl presupun și pe care ne așteptăm să îl întâlnim în imediata apropiere a acestui text ne apare abia în capitolul 12 al cărții. De altfel, capitolul 12 din Deuteronom debutează cu anunțul clar al conținutului său:

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן יהוה אלהי אבותי לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים עליה ארמה:

„Iată legile și poruncile pe care să le păziți să le împliniți în pământul pe care Domnul Dumnezeu l-a dat vouă sub stăpânire în toate zilele în care voi veți trăi pe acest pământ.”

„Cateheza” în discuție este provocată însă de Deut. 6:7:

ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובילכתך בדרכך ובשכבך ובקומך:

„Să le fixezi (în mintea) fiilor tăi și să vorbești despre ele atunci când șezi în casa ta și când mergi pe drum, când te culci și când te scoli.”

Un alt argument al originii timpurii a textului este, prin opoziție, versetul 25 al capitolului, care se dovedește a fi un adaos, atât timp cât scopul inițial al catehezei, „viața plină de bunătate” לטוב לנו כל הימים לחינוך (v. 24), este precizat în v. 25 prin ebraicul צדקה „dreptate”. Substantivul צדקה nu este nicidecum unul specific Deuteronomului; el lipsește cu desăvârșire din corpusul de legi din capitolele 12-26. Luând în calcul această mărturie neechivocă, se poate afirma că versetele 22-23a ar putea constitui incluziuni mai târzii decât textul de bază, cu referire la semnele și minunile făcute de Jahwe asupra lui Faraon și a întregului Egipt.

1. Caracteristici ale „catehezei” veterotestamentare

a. Textele fundamentale pentru argumentarea unei instruirii religioase după model catehetic

Înainte de a intra direct în studiul exegetic al textului Deut. 6:20-25, doresc să relievez, pe baza caracteristicilor formale ale unei

cateheze, dar și a particularităților textelor paralele Exod 12:26-27, Exod 13: 14-16, Ios. 4:6b-7, Ios. 4:21-22, corecta încadrare a acestui text în rândul „catehezelor” biblice. Ca și în cazul textului Deut. 6: 20-25, textele ebraice paralele acestuia delimitează terminologic caracteristicile și etapele unei instruirii de tipul întrebare-răspuns.

Exod 12:26-27:

וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבָרָה הַזֹּאת לָכֶם:
וְאָמַרְתֶּם זָבַח 'פֶּסַח שֶׁהוּא לַיהוָה אֲשֶׁר ׀פָּסַח עַל־בְּתֵרֵי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתֵינוּ הַצֵּיל

„Și când va fi să vă vorbească fiii voștri: «Ce (înseamnă) rânduiala aceasta pentru voi?», voi să spuneți: «Acesta este jertfa de Paște (închinată) lui Jahwe, care a trecut pe deasupra caselor fiilor lui Israel, în Egipt, pe când a lovit Egiptul și casele noastre au fost izbăvite.»

Exod 13:14:

וְהָיָה כִּי־יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים:

„Și când va fi să te întrebe fiul tău într-o zi și va zice: «Ce (înseamnă) acesta?», tu să zici lui: «Prin mâna Lui cea puternică ne-a scos pe noi Domnul din Egipt și din casa sclaviei.»

Ios. 4:6b-7:

כִּי־יִשְׁאַלֶנּוּ בְנֵיכֶם מָחָר לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לָכֶם:
וְאָמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ מִיַּמֵּי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אֲרֹן
בְּרִית־יְהוָה בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מִי הַיַּרְדֵּן וְהָיוּ הָאֲבָנִים
הָאֵלֶּה לְזִכְרוֹן לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם:

„Când vor întreba fiii voștri într-o zi și vor zice: «Ce (înseamnă) pietrele acestea pentru voi?», voi să spuneți lor că au fost despicate apele Iordanului înaintea Chivotului Legământului Domnului; când (acesta) a trecut prin Iordan s-au despicat apele Iordanului. Și vor fi pietrele acestea spre aducere-aminte fiilor lui Israel pe vecie.»

Ios. 4:21-22:

וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאַלֶנּוּ בְנֵיכֶם מָחָר
אֶת־אֲבוֹתֵם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה:
וְהוֹדַעְתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בַּיַּבְשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:

„El a zis fiilor lui Israel: când vor întreba fiii voștri într-o zi pe tații lor și vor zice: «Ce (înseamnă) pietrele acestea?», să învățați pe fiii voștri și să ziceți: «(ca) pe uscat a trecut Israel Iordanul acesta.»

Din texte reiese clar că Exod 12:26-27 se referă la sărbătoarea de Pessah, Exod 13:14-16 la primul-născut, iar Iosua 4:6b-7 și 21-22 la pietrele de amintire din Gilgal.

b. Forma și structura „catehezei”

- Întrebarea – este construită după următoarea schemă:
 - o introducere în întrebarea propriu-zisă, după structura:
 - a) particula adverbială כִּי „când” (excepție Ios. 4:21, unde e folosit pronumele relativ אֲשֶׁר „care”);
 - b) verbul שָׁאַל „a întreba” (excepție face Exod 12:26, care folosește verbul אָמַר „a zice”);
 - c) subiectul בֶּן / בָּנִים „fiu”/„fii”;
 - d) adverbul de timp מָחָר „cândva” (excepție face Exod 12:26).
 - întrebarea propriu-zisă, construită după structura:
 - a) pronumele interogativ מַה „ce?”;
 - b) obiectul întrebării este întărit prin folosirea pronumelui demonstrativ זֶה „acesta”;
 - c) obiectele întrebărilor sunt:
 - legile (Deut. 6:20) הַעֲרֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
 - Paștele (Exod 12:26) זִבְח־פֶּסַח הָעֵבֶרָה הַזֹּאת
 - primul-născut (Exod 13:14) בְּכוֹר מִה־זֹּאת
 - pietrele de amintire din Gilgal (Ios. 4:6-7.21) לְזָכְרוֹן הָאֲבִנִים הָאֵלֶּה

➤ Răspunsul – este alcătuit, mai întotdeauna, dintr-o propoziție principală și o completivă directă. Verbul principalei, la persoana a doua singular sau la plural, este însoțit de ו consecutiv וְאָמַרְתָּ וְהִוָּדַעְתֶּם „tu să zici” / „voi să ziceți”(excepție face Ios. 4:22 וְהִוָּדַעְתֶּם „să învățați”, „să faceți cunoscut”, folosind verbul יָדַע la Hifil).

Adresantul răspunsului poate fi recapitulat (precum în Deut. 6:21 și Ios. 4:22) sau subliniat prin sufixul prepozițiilor לְ și אֶל (în Ios. 4:7 לְךָ și în Exod 13:14 אֵלָיו).

În timp ce întrebările sunt construite analog, răspunsurile sunt variabile. Cel mai clar se prezintă structura întrebare-răspuns în Exod 12:26-27:

- întrebarea: „Ce (înseamnă) rânduiala aceasta pentru voi?”
מַה הָעֵבֶרָה הַזֹּאת לָכֶם
- răspunsul: „Acesta este jertfa de Paște (închinată) lui Jahwe.”
זִבְח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה

Ceea ce urmează pronumelui relativ אֲשֶׁר este de fapt o scurtă explicație, care justifică menționarea jertfei de Paște:

לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל-בְּתוֹ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְרַיִם בְּנֹנֶפוֹ
אֶת-מִצְרַיִם וְאֶת-בְּתוּלֵי הַצִּיל

„[...] Domnului, Care a trecut pe lângă casele fiilor lui Israel în Egipt, când a lovit Egiptul și ne-a scăpat casele noastre.”

Un scurt comentariu întâlnim și în Ios. 4:21-22.

- întrebarea: „Ce înseamnă aceste pietre?”

מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה

- răspuns: „Că pe uscat a trecut Israel Iordanul acesta.”

בִּיבֻשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיַּרְדֵּן הַזֶּה

Răspunsurile atât de scurte în cele două texte mai sus prezentate presupun existența unor alte istorisiri. Celelalte două texte, Deut. 6:20-24 și Exod 13:14-16, prezintă explicații mult mai detaliate.

Deut. 6:20-24 pune în legătură robia și exodul cu proclamarea Legii, în contextul intrării în țara promisă părinților. În Exod 13:14-16, explicarea oferirii primului-născut, în contextul plăgilor egiptene, este delimitată clar prin construcția על-כן, ce se poate traduce prin „iată de ce” sau „de aceea”.

Exod 13:15:

עַל-כֵּן אֲנִי זֹבַח לַיהוָה כָּל-פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל-בְּכוֹרֵי בְנֵי אִפְרָיִם:

„Iată de ce aduc jertfă Domnului pe tot cel întâi-născut al pântecelui, de parte bărbătească, și pe orice întâi-născut dintre fiii mei îl răscumpăr.”

Versetul următor (v. 16) nu se potrivește nicidecum contextului, cu toate că și acesta face referire la eliberarea din Egipt:

וְהָיָה לְאוֹת עַל-יַדְכֶּם וּלְטוֹשֶׁטֶת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְחַזֵּק יָד
הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם: ס

„Să-ți fie aceasta ca un semn pe mână și ca o bandă între ochii tăi; căci cu braț puternic ne-a scos Domnul din Egipt.”

Acesta, probabil o citare a textului Deut. 6:8, ne-ar da de înțeles că însăși „jertfa” s-ar lăsa legată de mâini sau între ochi. Un astfel de act fizic nu are însă nici un sens, iar dacă ar trebui înțeles metaforic, este greu de priceput intenția autorului.

Faptul că în aceste texte întrebarea este clar delimitată de răspuns ne face să afirmăm cu certitudine că rolul unei asemenea structuri a unui dialog din viața de zi cu zi nu poate fi altul decât

instruirea. Desigur, se poate interpreta că „tatăl” din textele menționate poate reprezenta întreg poporul Israel, pentru care „fiul” înseamnă generațiile viitoare, dar chiar și așa informația pleacă întotdeauna de la tată și are ca destinatari propriii copii.

c. Deuteronom 6:20-24 – model de instruire catehetică

În ciuda multipleror redactări ale textului Deut. 6:20-24, după cum precizăm la începutul acestui capitol, se poate afirma că acesta este cel mai vechi dintre cele patru texte „pretendente” la meritul de a fi „model de cateheză” pentru celelalte. Datarea lui cât mai exactă ar putea fi, așadar, foarte importantă în înțelegerea celorlalte trei.

Timo Veijola⁶ susține că deși textul Deut 6:20-24 este poziționat înaintea corpusului propriu-zis de legi din capitolul 12, acesta nu poate aparține redactării de bază, ci unei prelucrări ulterioare a textului cărții, întrucât lasă să se întrezărească printre rânduri decăderea în care se aflau clasicele instituții de instruire: școală, sinagogă. Distrugerea Statului și, posibil, exilul, pe care textul îl readuce în amintirea cititorului prin intermediul imaginii robiei egiptene, trimit responsabilitatea instruirii înapoi în familie, respectiv tatălui.

„Modelele de cateheză” doresc să trezească interesul tinerei generații pentru cunoașterea faptelor minunate ale lui Jahwe în istoria poporului Său ales și să atragă atenția celor mai în vârstă asupra responsabilității de a răspunde întrebărilor celor tineri, în ansamblu spus, asupra responsabilității educației. Se poate presupune faptul că dezastrul național a adus cu sine un dezinteres pentru transmiterea credinței, instruirea devenind, în totalitate, datoria părinților. Un astfel de mod de transmitere a învățaturii este promovat în Deuteronom, în contextul politic al apropierei exilului sau, mai exact, al strâmtorării politice și sociale existente. Acest tip de învățătură nu mai este legat de statornicia Regatului, de siguranța pe care cândva o oferea cetatea Sionului, de indestructibilitatea statului și a instituțiilor sale. În acest text poate fi recunoscută ideea Dumnezeului național, Jahwe, Care este și rămâne Unul și Unicul⁷.

Prin urmare, Deut. 6:20-24 are rolul de a trezi din indolență poporul deznădăjduit al lui Israel. Că așa a fost gândită această „cateheză”

⁶ Timo Veijola, *Das fünfte Buch Mose. Kapitel 1,1–16:17*, Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen, 2004, p. 184.

⁷ *Ibidem*.

ne-o confirmă folosirea celor trei cuvinte cheie pentru redactarea deuteronomică: הַעֲרָת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים („mărturiile, hotărârile și poruncile”).

„Cateheza” din Deut. 6:20-24 se constituie din două părți: vv. 21-23 se preocupă de istoria poporului ales și v. 24 de Lege: „Domnul a poruncit nouă să împlinim toate hotărârile acestea, ca să ne temem de Domnul Dumnezeu nostru, ca să ne fie bine în toate zilele vieții noastre, precum în ziua aceasta”. De ce însă porunca de respectare a legilor este precedată de o istorisire a Exodului și nu de amintirea predării Legii pe muntele Sinai? Poate fi folosit acest fapt ca un indiciu pentru o datare mai exactă a textului? Se pare că, atunci când a fost scris textul, autoritatea lui Jahwe este mai evidentă pentru contemporani prin prisma eliberării din robia egipteană, decât ca Legiuitor al lui Israel. Așadar, istoria este cea care amplifică în fața israeliților constrânsi politic autoritatea divină a lui Jahwe ca Eliberator.

Istoria este rezumată și recapitulată în v. 21 prin intermediul a două propoziții: עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם יוֹצֵיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד הַחֹזֶק

Prima dintre ele pune accent pe robie și are rol anamnetic. Folosirea verbului היה „a fi” la forma Qal perfect dorește să arate că această stare este de mult încheiată. Cea de-a doua propoziție folosește un verb (יָצָא „a scoate”) la Hifil imperfect, care accentuează subiectul primei propoziții, „noi”.

Afirmarea „robiei” egiptene poate fi găsită în această formă doar în Deuteronom. Împreună cu ideea eliberării, este construită ideea că Israel este obligat să păstreze Legile lui Jahwe, cărora Israel le datorează „libertatea” (Deut. 5:15, 6:21, 15:15, 16:12, 24:18.22). De asemenea, ideea scoaterii din Egipt și din robia egipteană este una cu specific deuteronomic, precum ușor se poate observa din textele Deut. 5:6.15; 6:12; 8:14; 16:1 ș.a.

„Legea” se încheie cu „Evanghelia”, cu istoria mântuirii de către Jahwe a poporului ales. Aici însă nu este citată nici o veche mărturisire de credință, ci se încearcă o schiță de *Credo*, care va fi mai apoi dezvoltată în texte precum Deut. 26:5-9, Ios. 24:2b-13, 1 Sam. 12:8, Ps. 136. Dintre acestea din urmă, doar dacă studiem textul Deut. 26:5-9 putem deja observa aprofundarea acestei mărturisiri de credință a izbăvirii lui Israel: „Tu vei răspunde și vei zice înaintea Domnului, Dumnezeului tău: «Tatăl meu era un arameu pribeag; el a coborât în Egipt și s-a așezat acolo cu (la?) puțini oameni,

pentru o vreme. Acolo a devenit un neam mare, puternic și numeros. Egiptenii ne-au maltratată, ne-au asuprit și au pus peste noi robie grea. Noi am strigat către Domnul, Dumnezeuul părinților noștri. Domnul ne-a auzit glasul și a văzut chinurile, necazurile și asuprirea noastră. Și Domnul ne-a scos din Egipt, cu mână tare și cu braț întins, cu frică mare, cu semne și minuni. El ne-a adus în locul acesta și ne-a dat țara aceasta, țară în care curge lapte și miere.»⁸

Că Deut. 26 constituie, în comparație cu Deut. 6, un progres este ușor de observat. Ieșirea din Egipt și intrarea în Țara Făgăduită sunt teme centrale pentru ambele texte. Însă modul în care acestea sunt expuse este diferit. În Deut. 26 apare deja o clară dezvoltare a temei, prin apelul la istoria patriarhilor (călătoria lui Iacov către Egipt) și, mai apoi, prin descrierea asupririi lui Israel în Egipt.

Gerhard von Rad consideră că în spatele textului Deut. 26 se află o veche mărturisire de credință, construită pe modelul: patriarhi, șederea în Egipt, exodul și cucerirea Canaanului; și doar târziu Legea a intrat ca parte componentă a acestei mărturisiri de credință⁸. Această teorie nu poate fi adevărată, întrucât în Deut. 6 exodul are rolul de a constitui un fundament pentru Lege, ceea ce nu se poate spune despre textul din Deut. 26, în care țelul exodului este de a argumenta închinarea primelor roade lui Jahwe (v. 10). În Deut. 6:20-24 accentul nu se pune pe robie și pe eliberare, ci pe pronia lui Jahwe, pe semnele și minunile făcute asupra casei lui Faraon, pentru ca Israel să fie lăsat să se închine Dumnezeului său. Țelul textului este, așadar, conducerea lui Israel spre țara pe care Jahwe a promis-o părinților (Deut. 6:23, în paralel cu 26:9).

Cele două părți ale „catehezei”, partea istorică, a robiei și eliberării din Egipt, și apoi împlinirea Legii, ca mărturie a relației de filiație a lui Israel față de Jahwe, au un singur scop: intrarea în țara promisă de Jahwe părinților.

Având ca exemplu Deut. 6:20-24, putem trage concluzia că instruirea religioasă veterotestamentară prin cateheză cuprinde câteva aspecte teologice importante: conștiința unui Dumnezeu unic, datoria de a reaminti contemporanilor faptele Domnului, datoria transmiterii acestei tradiții generațiilor următoare, fundamentarea ascultării de Dumnezeu pe experiența istorică, aceasta nu ca experiență individuală, ci ca memorie colectivă.

⁸ Gerhard von Rad, *Das fünfte Buch Mose: Deuteronomium*, Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen, 1983, p. 107.

II. Conținuturi ale educației religioase în familie

S-a pus întrebarea dacă Vechiul Testament cunoaște, în afara scrierilor sapiențiale, un anumit ideal educațional. La această dilemă câțiva teologi protestanți au căutat să dea un răspuns, însă multe dintre „idealurile” descoperite de ei în textul Sfintei Scripturi nu sunt de fapt decât scopuri secundare ale educației. Plecând de la cuvintele poruncilor divine și ale cugetărilor de înțelepciune, Martin Kegel⁹ menționează drept scopuri ale educației câteva principii morale precum dreptatea, virginitatea, echilibrul, hărnicia, vitejia sau frumusețea ca ideal feminin. Lorenz Dürr¹⁰, cercetând etica veterotestamentară, a ajuns la concluzia că principiile educaționale ale poporului Israel ar fi fost credința (fidelitatea), frica de Jahwe, încrederea în Dumnezeu, respectul față de părinți, grija arătată în raport cu aproapele, sau chiar virtutea „autoeducării” (mai ales în ceea ce privește „stăpânirea limbii”).

Este ușor de sesizat că „idealurile” lui Kegel și Dürr au în comun faptul că toate se raportează la Jahwe și sunt rezultatul Legământului pe care Israel îl are cu Dumnezeu. Prin urmare, virtuțile enumerate mai sus nu sunt nicidecum „idealuri” sau „principii” educaționale, ci sunt porunci ale lui Dumnezeu sau, puse în practică, concretizări ale voii lui Jahwe. Nici unul din termenii menționați mai sus nu ar putea defini însă idealul educațional al Vechiului Israel. Idealul educațional așa cum este el văzut de înțelepții rabini, la a cărui realizare *bet basefer*-ul a contribuit, este unul cu caracter general: *Torab umitzvot* (Legea și poruncile). Uneori este utilizată expresia *Torab uma'asim tovim* (Tora și faptele bune), un fapt care indică flexibilitatea termenului *Torab*. Idealul de viață include nu doar împlinirea *mitzvot*, a poruncilor prescrise, ci, de asemenea, împlinirea multor fapte bune.

„Catehezele” Vechiului Testament, cele care s-au păstrat, fac referire la evenimente istorice ale izbăvirii lui Israel și au, emina-mente, caracter religios. Însă foarte multe alte învățături, majoritatea expuse sub formă sapiențială, au rolul de a-i instrui pe copii și tineri în dobândirea virtuților, înțelese în acea vreme nu doar în

⁹ Martin Kegel, *Die Erziehung der Jugend im Volke Israel*, Berlin, 1917, pp. 18-30.

¹⁰ Lorenz Dürr, *Das Erziehungswesen im Alten Testament und im alten Orient*, Hinrichs, Leipzig, 1932, pp. 116-122.

sens religios, ci și ca abilități sociale, culturale, economice sau religioase. Așa se explică de ce multe alte texte sunt îndemnuri evidente la respectarea valorilor sociale și religioase ale poporului ales și la transmiterea acestora generației tinere și generațiilor următoare. Istoria salvării poporului Israel și a dobândirii ca dar de la Dumnezeu a Canaanului, primirea, păstrarea, învățarea și transmiterea legilor mozaice, a cutumelor, tradițiilor și obiceiurilor din familie și din societate, respectul față de părinți, datoria copiilor de a-și ajuta părinții la diferite munci casnice sau în profesie, dobândirea înțelepciunii și a dreptății, acestea sunt doar câteva dintre temele importante care sunt problematizate în scrierile Vechiului Testament.

Una dintre datoriile tatălui față de fiii săi era aceea de a le reaminti momente din *istoria salvării poporului Israel și legile* pe care Jahwe, unicul Dumnezeu, le-a dat în mod pedagogic acestuia. Vechiul Testament nu cunoaște noțiunea de „libertate”, ci doar exodul poate fi considerat o expresie a acestei stări. Impactul pe care l-a avut acest eveniment istoric pentru istoria civilizației, culturii și religiei în Orientul Antic Apropiat este un semn al prezenței lui Dumnezeu în istorie. Poporul Israel se naște în exod ca popor al lui Jahwe și tot în exod Jahwe se descoperă lui ca singurul și unicul Dumnezeu. Tocmai în aceasta constă funcția anamnetică a istoriei lui Israel: de a rememora întotdeauna evenimentele salvării, nu ca pe o eliberare prin propriile puteri, ci ca semn al alegerii deosebite, manifestare a Suveranității lui Jahwe peste zeitățile celorlalte popoare păgâne, dovadă a prezenței Lui în creație ca Domn și Stăpân al istoriei.

Faptul remarcabil al eliberării fizice și spirituale de sub robia egipteană este una dintre temele preferate în educarea fiului, așa cum textele biblice o arată:

Exod 10:2: „Să povestești fiului tău și fiului fiului tău câte am făcut în Egipt și semnele Mele, pe care le-am arătat într-însul, ca să cunoașteți că Eu sunt Domnul.”

Exod 12:26-27: „Și când va fi să vă vorbească fiii voștri: Ce (înseamnă) rânduiala aceasta pentru voi? Voi să spuneți: acesta este jertfa de Paște (închinată) lui Jahwe care a trecut pe deasupra caselor fiilor lui Israel, în Egipt, pe când a lovit Egiptul și casele noastre au fost izbăvite.”

Exod 13:8: „Să spui atunci fiului tău și să zici: «Aceasta este ceea ce mi-a făcut Domnul, când m-a scos din Egipt.»”

Exod 13:14: „Și când va fi să te întrebe fiul tău, într-o zi, și va zice: Ce (înseamnă) acesta?, tu să zici lui: prin mâna lui cea puternică ne-a scos pe noi Domnul din Egipt și din casa sclaviei.”

Deut. 6:20-24: „Când te va întreba fiul tău mâine ca să îi zici ce (înseamnă) mărturiile, hotărârile și poruncile acestea pe care le-a poruncit Domnul Dumnezeul nostru vouă, tu să zici fiului tău: sclavi am fost lui Faraon în Egipt și ne-a scos pe noi Domnul din Egipt cu mână puternică. Și a dat Domnul semne și minuni mari și nenorociri împotriva Egiptului, împotriva lui Faraon și a toată casa lui (înaintea) ochilor noștri. Și pe noi ne-a scos de acolo ca să ne ducă și să ne dea nouă pământul pe care El l-a promis părinților noștri. Și Domnul a poruncit nouă să împlinim toate hotărârile acestea ca să ne temem de Domnul Dumnezeul nostru, ca să ne fie bine în toate zilele vieții noastre, precum în ziua aceasta.”

Ps. 44:2: „Dumnezeule, am auzit cu urechile noastre și părinții noștri ne-au povestit lucrările pe care le-ai făcut pe vremea lor, în zilele de odinioară.”

Ps. 78:4-5: „Nu vom ascunde de copiii lor; ci vom vesti generației viitoare laudele Domnului, puterea și minunile Lui pe care le-a făcut. El a pus o mărturie în Iacov, a dat o lege (învățatură) în Israel, prin care a poruncit părinților noștri să-și învețe copiii.”

Deut. 4:10: „Strânge poporul la Mine! Căci vreau să-i fac să audă cuvintele Mele, ca să învețe să se teamă de Mine tot timpul cât vor trăi pe pământ; și să învețe și pe fiii lor.”

Așadar, dacă ar trebui să evidențiem un anumit ideal educațional în vechiul Israel, atunci acesta ar fi sfințirea propriei vieți prin raportarea la Sfințenia lui Jahwe. Cuvintele părinților insistă indirect asupra acestui ideal. Dar cum altfel ar putea fi înțelese îndemnul lor către copii, de a păstra întotdeauna în minte istoria sfântă a alegerii și izbăvirii lui Israel, îndrumarea pe calea sfințeniei prin intermediul Decalogului, chemarea la a sluji Domnului, îndepărtarea de păcat și mai ales de ispitele popoarelor păgâne, dacă nu ca un apel spre sfințirea vieții? De aceea, copiii trebuie să asculte, să învețe de la părinți cuvintele Domnului, să le pună în practică, să nu le uite și să le transmită mai departe generațiilor viitoare (Exod 10:2; 12:26-27; 13:14; Deut. 4:9-10; 6:4-9.20-24; 11:18-21; 32:46; Ios. 4:6-7.21-22).

Scrierile sapiențiale evidențiază între obiectivele educației, așa cum era și firesc, *înțelepciunea și dreptatea*. „Eu te voi învăța calea

înțelepciunii și te voi purta pe căile dreptății”, spune Prov. 4:11. În acest text, autorul își îndeamnă fiul să se ferească de femeile de neam străin și de cele desfrânate, întrucât viața alături de o asemenea persoană echivalează cu pierderea virtuților (Prov. 5:9). În a doua parte a ei, cartea Proverbelor arată că adevărata cunoaștere este însoțită de acte cu caracter religios. De exemplu, Prov. 15:33 afirmă cu convingere că „frica de Domnul este învățătură și înțelepciune”. Din punct de vedere religios, un comportament social corect este desemnat prin expresia „calea Domnului”¹¹, precum în textul Ps. 25: 4.10: „Fă-mă să cunosc căile Tale, Doamne, și cărările Tale Tu mă învață. (...) Toate cărările Domnului sunt îndurare și credincioșie, pentru cei ce păzesc legământul și poruncile Lui”.

În cadrul familiei lărgite, a societății și comunității religioase iudaice, copilul primea nu doar o educație generală, fie ea cu caracter practic, etic sau religios, ci era învățat, concret, *cutume, tradiții și obiceiuri*. Între acestea, tradițiile naționale și religioase ocupau un rol important, întrucât viața cultică a comunității reprezenta și un cadru educațional. Mai ales în timpul sărbătorilor, copiii jucau un rol activ în familie, prin punerea de întrebări despre tradițiile religioase ale poporului (Exod 10:2; 12:26). Pe lângă comunicarea informațiilor cu caracter istoric și a semnificațiilor lor, părinții aveau datoria de a povesti copiilor și nepoților experiența religioasă a strămoșilor lor. Temele „catehezei” familiale în zilele de sărbătoare erau, după cum am văzut, eliberarea din Egipt („Paștele”), cucieria Țării Sfinte, „pietrele de la Ghilgal” etc.

Principala sursă de câștig în Israel era agricultura. Capitolele 10-15 din cartea Proverbe insistă asupra rolului *muncii în familie* și a *datoriei copiilor de a-și ajuta părinții*. Cultivarea pământului și creșterea de animale puteau fi pentru familia israelită o importantă sursă de câștig. Din punct de vedere sapiențial, ni se pare firesc ca lenea să fie descurajată și hărnicia stimulată. Omul de rând nu era străin de învățătura de înțelepciune, de vreme ce maxime, precum cea din Prov. 10:5, au aplicabilitate tocmai la o astfel de categorie socială: „Cine strânge vara este un fiu chibzuit (prosper), cine doarme în timpul secerișului este un fiu care face rușine”.

¹¹ Construcția דְּרַךְ יְהוָה „calea Domnului” apare în Vechiul Testament în texte precum: Gen. 18:19; Jud. 2:22; Ps. 10:29; Is. 40:3; Ier. 5:4-5.

Legătura dintre casă/familie și pământ este descrisă în stilul sapiențial caracteristic în Prov. 24:27: „Stabilește-ți (pune ordine în) muncile de afară, pregătește-ți câmpul și abia după construiește-ți casa”.

Profesia părinților se transmitea de obicei copiilor și se păstra în familie timp de mai multe generații. Locuind cu tatăl său, fiul îl urmărea și îl ajuta la muncă și învăța profesia lui. Texte precum 1 Sam. 16:11 și 2 Rg. 4:18 nu sunt tocmai clare în acest sens, însă tradiția veche orientală și puținele indicii pe care le avem din cărțile biblice confirmă prezența copiilor pe lângă părinți la munca câmpului, la păstorit sau în ateliere meșteșugărești. Cartea Proverbe insistă asupra utilității muncii eficiente (Prov. 12:24.27; 14:23; 18:9; 20:13; 22:29; Qoh. 9:10; 11:1-6, în comp cu Qoh. 4:4-6), în special asupra muncii în agricultură, profesia cea mai des menționată (Prov. 12:11; 24:27.30-34; 27:18.23-27; 28:19; cf. Sir. 7:22). Chiar și tinerele fete pășteau animale sau munceau la câmp alături de familie (Gen. 29:6.9; Exod 2:16; Cânt. 1:6-7; Prov. 31:16). Fetele învățau activități în gospodărie cu mamele lor, în special prepararea mâncării, brutăria (2 Sam. 13:8), torsul și țesutul (Exod 35:25-26).

Prov. 31:10-31 (în paralel cu Sir. 26) pare a prezenta tabloul femeii ideale, văzută ca model pentru educarea fetelor: „Cine poate găsi o femeie virtuoasă? Ea este mai de preț decât mărgăritarele. Ea caută lână și in și lucrează cu mâini harnice. Ea se scoală când este încă noapte și dă hrană casei sale și ordine slujnicilor sale. Se gândește la un ogor și-l cumpără; din rodul palmelor ei sădește o vie. Ea își încinge cu putere coapsele sale și își întărește brațele sale. Își dă seama (lit. gustă) că bună este afacerea ei și nu se stinge în noapte lampa ei. Ea pune mâna pe furcă și palmele ei țin fusul. Ea face pânze de in (îmbrăcăminte) și vinde și dă cingători negustorului. Putere și onoare este haina ei și râde zilei de mâine. Ea deschide gura cu înțelepciune și învățături plăcute îi sunt pe limbă. Ea veghează asupra celor ce se petrec în casa ei și nu mănâncă pâinea lenevirii. Fiii ei se scoală și o numesc fericită; bărbatul ei îi aduce laude”.

Modelul de femeie prezentat în textul de mai sus (precum și în Prov. 12:4; 18:22) este o persoană care dă siguranță soțului ei, întrucât ea săvârșește binele pe tot parcursul vieții sale. Activitățile ei casnice sunt diverse: lucrează lână și cânepă (v. 13, 19, 22, 24), gătește

și dă de mâncare celor din casă (v. 14, 15), conduce activitățile gospodărești în lipsa soțului (v. 15), se ocupă chiar de mici afaceri (v. 16, 24), muncește pământul (v. 16), vorbește cu înțelepciune (v. 26). Toate acestea aduc lauda fiilor și soțului ei (v. 28), precum și aprecierea conducătorilor comunității (v. 23, 31). A lua în căsătorie o astfel de femeie însemna în societatea iudaică „găsirea binelui” și primirea „unui favor (har) de la Dumnezeu” (Prov. 18:22). Versetul 26 al acestui capitol arată clar că rolul femeii în familia israelită nu se reduce nicidecum la funcții domestice, la activități specifice vieții gospodărești, la nașterea și creșterea de copii, ci ea vorbește „cu înțelepciune” și „dă sfaturi” pline de dragoste. Prov. 14:1 întărește această afirmație: „Femeia înțeleaptă zidește casă, iar cea nebună cu mâinile ei o va dărâma”.

Abilitățile sale intelectuale, spiritul mercant și gândirea pragmatică sunt exprimate în tabloul femeii-negustor. A te gândi să cumperi un teren, cu atât mai mult unul cultivat cu vie (v. 16), presupune un spirit economic, capacitatea de a gestiona și a conduce. Ea însăși vinde cămăși sau, în lipsă de timp, dă negustorilor marfa spre vânzare (v. 24).

Din contextul capitolului 31, dar mai ales din primul verset al acestuia, se înțelege că prezentarea propusă are în prim-plan idealul femeii candidate a fi viitoarea soție a fiului regelui, care va da naștere viitorului urmaș la tron. Prin urmare, calitățile impuse ca și condiție pentru o astfel de menire țin mult de latura morală și intelectuală și impun o instruire prealabilă. Deși textul nu menționează proveniența socială a posibilei candidate, este posibil ca aceasta să fi fost una dintre fiicele nobililor. Așadar, condițiile prezentate nu sunt obligatoriu normative pentru alegerea unei femei spre căsătorie în întreg Israelul. Ba chiar, mai mult, am putea spune că doar calitățile morale și cele de femeie casnică erau suficiente în spațiul rural și în cadrul populației sărace pentru o femeie „virtuoasă”. Fertilitatea, hărnicia și moralitatea constituiau criteriile de bază în alegerea unei soții și, implicit, virtuțile cele mai elogiabile în scrierile sapiențiale.

Copilul, băiat sau fată, trebuia să învețe o meserie, încât să fie capabil la maturitate să susțină financiar, la rândul său, o familie. În iudaismul târziu, responsabilitatea părinților în predarea unei profesii copilului se subordona următoarei maxime: „Cine nu-și învață fiul o profesie îl învață tâlhăria” (Qiddin 29a).

Copilul era dator să ofere deplin *respect părinților săi*, să se îngrijească de ei la vremea bătrâneților lor și, mai presus de toate, să le facă cinste în comunitate, să fie dovada vie a respectării Legii lui Dumnezeu.

Respectul față de părinți apare în Primul Testament ca poruncă divină și de aceea formulările au de multe ori caracter de lege:

Lev. 20:9: „Dacă un om oarecare va blestema pe tatăl său și pe mama sa, să fie pedepsit cu moartea; pe tatăl său sau pe mama sa a blestemat el: sângele lui (să fie) peste el.”

Deut. 21:18: „De va avea cineva fiu rău și nesupus, care nu ascultă de glasul tatălui său și de glasul mamei sale și aceștia l-au pedepsit, dar el tot nu-i ascultă, să-l ia tatăl lui și mama lui și să-l ducă la bătrânii cetății lor și la poarta acelei cetăți și către bătrânii cetății lor să zică: «Acest fiu al nostru este rău și neascultător, nu ascultă de cuvântul nostru și este lacom și bețiv». Atunci, toți oamenii cetății lui să-l ucidă cu pietre și să-l omoare. Și așa să stârpești răul din mijlocul tău și toți israeliții vor auzi și se vor teme.”

Porunca din Decalog referitoare la cinstirea părinților este prima din șirul celor referitoare la raportul dintre om și semenii și urmează imediat celei despre respectarea Sabatului: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, că așa se vor prelungi zilele tale în țara pe care Domnul, Dumnezeul tău, o dă ție” (Exod 20:12). Textul Deut. 5:16 dezvoltă legea Decalogului: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, precum ți-a poruncit Domnul, Dumnezeul tău, că așa se vor prelungi zilele tale și astfel îți va fi ție bine în țara pe care Domnul, Dumnezeul tău, o dă ție”, în timp ce textul Lev. 19:3 leagă porunca respectării părinților de cea a respectării sabatului ca semn al cinstitii Singurului Dumnezeu: „Fiecare om să cinstească pe mama sa și pe tatăl său și să păzească zilele Mele de sabbat. Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru”.

Includerea ei în rândul celor zece porunci, dar mai ales poziționarea ei mediană, după obligațiile pe care omul trebuie să le împlinească față de Creator, întărește valoarea respectului față de părinți și încredințează pe cel ce o împlinește de dobândirea unei vieți îndelungate: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta” (Exod 20:12). Însă textul cel mai plin de sfaturi privind grija pentru părinți și prețuirea lor este întâlnit la Sir. 3:1-16: „Fiilor, ascultați-mă pe mine, tatăl, și vă purtați așa ca să vă mântuiți, că Domnul a înălțat pe tată peste fii și a întărit judecata mamei peste copii. Cel care cinstește

pe tată se va curăța de păcat. Ca acela care strânge comori, așa este cel care cinstește pe mama sa. Cel care cinstește pe tată se va veseli de fii și în ziua rugăciunii sale va fi auzit. Cel ce mărește pe tată va avea viață lungă și cel care se teme de Domnul cinstește pe mama sa. Cel care se teme de Domnul va cinsti pe tatăl său și ca stăpânitor va sluji celor care l-au născut. Cu fapta și cu cuvântul cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți vină binecuvântare de la ei. Că binecuvântarea tatălui întărește casele fiilor, iar blestemul mamei le dăărămă până în temelie. Nu căuta mărire întru necinstea tatălui tău, că necinstea tatălui tău nu-ți este mărire. Că mărirea omului este din cinstea tatălui său și ocară este fiilor mama necinstită. Fiule, sprijină pe tatăl tău la bătrânețe și nu-l măhni în viața lui. Și chiar dacă i se va împușina mintea lui, ai îndurare și nu-l disprețui cât tu ești în putere. Pentru că milostenia arătată tatălui nu va fi uitată și, în pofida păcatelor, se va zidi casa ta. În ziua necazului tău Își va aduce aminte Domnul de tine și, precum gheața când este senin, așa se vor topi păcatele tale. Ca un hulitor este cel care părăsește pe tată și blestemat de Domnul este cel care mânia pe mama sa”.

Din primele versete se deduce faptul că acest text este un dialog între un tată biologic și fiii săi, întrucât prezența în text a mamei nu poate fi altfel explicată decât în relație cu soțul său. Autoritatea părinților în familie este argumentată ca fiind lege a lui Dumnezeu (v. 2) și tocmai de aceea ascultarea și supunerea copiilor echivalează pe plan spiritual cu iertarea păcatelor (v. 3). Roadele ascultării de părinți sunt primirea binecuvântării alături de mulți fii, viața lungă și împlinirea rugăciunilor (v. 5-9). Viața imorală a tatălui sau a mamei nu trebuie să fie model pentru copii (v. 10-11). Respectul față de părinți trebuie să existe pe tot parcursul vieții, iar la bătrânețile lor copilul trebuie să arate înțelegere față de dificultățile legate de vârstă, pentru că astfel „va fi zidită casa sa”, indiferent de numărul păcatelor (v. 12-14). Același autor revine, în 7:27-28, asupra ideii că fiul este dator să se îngrijească de bătrânețile părinților lui: „Din toată inima cinstește pe tatăl tău și nu uita niciodată durerile mamei tale. Adu-ți aminte că ei ți-au dat viață; ce le vei da tu în schimb pentru ceea ce au făcut ei pentru tine?”

Respectul și ascultarea de părinți erau considerate dovada deținerii înțelepciunii: „Fiul înțelept bucură pe tatăl său, iar fiul nebun nu bagă în seamă pe mama sa” (Prov. 15:20), și din punct de vedere religios erau considerate o adevărată binecuvântare sau, dimpotrivă,

un blestem, așa cum ne arată Prov. 30:11: „Este un neam de oameni care blestemă pe tatăl său și nu binecuvântează pe mama sa”. Culmea neascultării era blestemarea părinților care, în sens metaforic, însemna pentru copil „stingerea sfeșnicului în mijlocul întunericului” (Prov. 20:20).

Concluzii

În scrierile sapiențiale este întâlnit preponderent aspectul pozitiv al educației, cu accent pe dimensiunea religioasă. Formulele negative au formă imperativă și nu sunt foarte numeroase. Cel care a acumulat învățătură (מוֹסֵר) și știință (דַּעַת) a câștigat în viață mai mult decât aur sau argint (Prov. 8:10), va fi înțelept până la sfârșitul vieții (Prov. 19:20). Cel care este neglijent în מוֹסֵר nu va reuși în viață (Prov. 5:12 sq), va avea parte de sărăcie și rușine (Prov. 13:18) și chiar își va pierde viața (Prov. 4:13; 10:17; 15:10.24).

Învățarea cu caracter catehetic, însoțită de cele mai multe ori de disciplină, era soluția pedagogică a formării israelitului „temător” de Dumnezeu. Un semn al transmiterii și respectării legilor divine era purtarea de *tefilim* și legarea acelor *mezuzot* de tocul ușii. Așa cum ne arată textul Deut. 6:6-9, de păstrarea și împlinirea acestor tradiții era responsabil tatăl.

În articolul *Instruirea tânărului israelit spre a deveni slujitor al lui Dumnezeu*¹² argumentam, pe baza textelor biblice, că la sărbătorile israelite participa „întreg poporul” כָּל־הָעָם (Exod 24:3; 34:32; Deut. 27:9; Jos 24:2), ceea ce însemna, desigur, pe lângă adulți, și prezența „în fața Domnului” (אֶת־פְּנֵי יְהוָה) a copiilor, prezență care nu are doar sensul participării fizice ci, mai curând, unul moral-religios (a se vedea Deut. 31:10-13). Instruirea care se făcea în cadrul marilor sărbători impunea o limită inferioară de vârstă (Neem. 8:2; 10:29). Menționarea כָּל מִבְּנֵי în Neem. 8:4 sau, similar, a הַמְּבִיטִים „cei ce erau în stare să înțeleagă” în Neem. 8:2.3 și, din nou, mai explicit, a כָּל יוֹדְעֵי מִבְּנֵי, în Neem 10:29, indică prezența copiilor și implicit existența unei instruiți a lor în contextul familiei, dar în afara locuinței.

¹² Drd. Cătălin Vatamanu, *Instruirea tânărului israelit spre a deveni slujitor al lui Dumnezeu*, în „Studii Teologice”, seria a III-a, anul III (2007), nr. 4, pp. 155-181.

În vremurile tannaitice, într-o controversă asupra situației dacă minorul este obligat să-și îndeplinească datoria de a veni la Templu cu ocazia celor trei pelerinaje de sărbători, shammaiții decid că această datorie începe de îndată ce un băiat este în stare a face călătoria până la muntele Templului pe umerii tatălui său. Școala lui Hillel este mai indulgentă, stipulând că pelerinajul poate fi făcut numai după ce băiatul a crescut suficient pentru a urca pe munte alături de tatăl său (*Hagiga* 1:1).

Inițierea fiului în cunoașterea și împlinirea poruncilor, devreme și progresiv, este cerută în mod repetat tatălui. Tratatul *Sukka* (42a) afirmă: „Un minor care știe să agite *lulab* este subiect al acestei obligații; (dacă știe cum) să se încheie singur (cu *tallith*) este subiect al obligației de *zizith*; (dacă știe cum) să aibă grijă de *tefillin*, tatăl său trebuie să îi cumpere *tefillin*; dacă e capabil să vorbească, tatăl său trebuie să îl învețe *Torah* și să citească *Shema*”. În același tratat găsim și detalii ale împlinirii acestora de către copil: „Dacă el nu mai are nevoie de mama lui (pe timp de noapte), el este obligat să se așeze în *sukkal*; dacă știe cum să-și pună ciucurii, el trebuie să facă acest lucru; dacă știe cum să se descurce cu *tefillin*, tatăl său îi dă o pereche, și dacă el este în măsură să vorbească, tatăl său îl învață să recite (versuri începând cu) *Shema* și *Torah* și vorbește cu el în ebraică” (*Sukkal*, 3a-b).

Două referințe, datate cu mult înainte ca școala elementară să-și fi făcut apariția în comunitățile din afara Ierusalimului, ilustrează tipul de instruire tată-fiu. În cea de-a patra carte Macabei, autorul amintește de învățăturile pe care cei șapte fii le-au primit de la tatăl lor: „El ne-a citit de Abel, care a fost ucis de Cain, și de Isaac, care a fost oferit ca o jertfă de ardere, și de Iosif în închisoare. (...) De asemenea, el a lăudat pe Daniel cel din groapa cu lei și l-a binecuvântat. Și el a chemat pentru mintea ta cuvintele lui David, Psalmistul (...)”¹³. Făcând referire la acest text, Philo consideră că aici „soțul arată competențe de a transmite cunoștințele legilor către soția sa, tatăl către copiii săi”¹⁴.

¹³ R.H. Charles (ed.), *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, vol. II: „IV Maccabees”, Oxford, 1913, pp. 684-685.

¹⁴ Philo, *Hypothetica*, 7:13, *apud* Ebner, Eliezer, *Elementary Education in Ancient Israel During the Tannaitic Period (10-220 CE)*, Bloch Publishing Company, New York, 1956, p. 38.

Torah, după sensul de bază¹⁵, se referă la cunoașterea și transmiterea învățăturilor iudaice, însă mai târziu a fost înțeles ca teorie și practică. Aplicarea idealului de „Torah și Mitzvot” la educația tinerilor poate fi împărțită în următoarele obiective: achiziționarea de cunoștințe, instruire în respectarea poruncilor și dezvoltarea unui bun caracter. Influențele educative care pornesc din familie și se adresează tânărului au fost orientate spre ultimele două obiective. Instituirea școlii elementare se fundamentează pe ideea și practica instruirii în familie de către tată. Deși tatăl a continuat să-și împlinească această responsabilitate pedagogică, asigurând educație fiului său, cu timpul, predarea a putut fi încredințată profesorului și organizată în cadrul instituționalizat al școlii.

Idealul de „Torah și Mitzvot” sau, mai aprofundat, învățarea Legii și împlinirea ei prin fapte bune, subliniază armonioasa interacțiune dintre teorie și practică, dintre cunoaștere și aplicare. Rabbi Aqiba afirma că „studiul este mai mare, întrucât el duce la acțiune” (*Kiddushin* 40b), iar Hillel zice că „un ignorant nu poate fi o persoană pioasă”. Cei care studiază vor cunoaște îndatoririle față de Dumnezeu și față de oameni. Practic, studiul Scripturii este mijlocul pentru a atinge scopul: o viață în iubire de semenii, după dreptate, spre sfințenie. Dar atât de intimă este relația și interacțiunea dintre mijloace și finalități, încât studiul Scripturii este o datorie religioasă.

¹⁵ Rădăcina verbului יָרָה nu este întâlnită doar în Scriptura ebraică, ci și în câteva limbi semitice. Verbul apare cu precădere la forma Hifil, iar substantivul הַיְרִיָּה derivat din acest verb, este unul de referință în textul sfânt. De asemenea, o altă formă substantivizată, מוֹרֵה (ce poate fi tradus prin *profesor, dascăl, învățător*), este întâlnită de 9 ori. יָרָה, la cea mai mare parte a formelor sale verbale, se traduce prin „a preda”, „a instrui”, implicând atât pe cel care împarte instruirea, cât și pe cel învățat. Verbul nu indică o instruire privată și nu este greșit să spunem că e folosit aproape exclusiv în literatura târzie a Vechiului Testament, cu precădere în literatura sapiențială, pasaje de legi și texte cu referire la instruirea preoților. Cf. Art. יָרָה, în Ludwig Koehler, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros, Wörterbuch zum Hebräischen Alten Testament in Deutscher und Englischer Sprache*, E.J. Brill, Leiden, 1953, pp. 402-403.

Biblical Educational Values promoted in Family by Catechesis

Deac. PhD. Cătălin VATAMANU

In biblical Israel, the father was main responsible for the religious education of his son. However, although the religious leaders of biblical Israelite community appreciated the goodwill and the assuming with responsibility of this duty, they didn't show any trust in voluntary attitude of the father; they imposed an obligation to give his son an intellectual and religious enthusiasm as earlier, on a good path in life. This explains the appearance of a „parental teaching strategy” to „plant” the „Word of God” in the mind of the son, in all times and under any circumstances, „when you sit, when you go, when you sleep, when you wake up”. Therefore, the religious education in the family must start from the age when the child understands the meaning of things; it must be continuous and progressive, and the good organization of teaching must facilitate its rapid accumulation of truths of faith.

The most cogent text about religious education in family made pursuant to a catechetical structure (question and answer) is Deuteronomy 6:20-25. This old testamental text, of the reference in the study of education in Jewish antiquity, is considered in the biblical exegesis a „model of catechesis” (die Musterkatechese) in the family.